

DOI 10.32782/2786-9156.108.4.137-148
УДК 342.7; 364.2

Чеховська І.В., докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права, Державного податкового університету (м. Ірпінь, Україна)

e-mail: kontanta08@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7030-2456>

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ ДИТЯЧОЇ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

У дослідженні здійснено комплексний аналіз тенденцій дитячої бідності в Україні, на підставі чого сформовано висновок, що показники дитячої бідності значно вищі у сім'ях багатодітних (з трьома і більше дітьми); неповних; молодих (які мають дітей до 3-х років); внутрішніх переселенців; які проживають у певних регіонах: а) сільській місцевості; б) де найвища частка дітей у складі населення; в) мало поширені сучасні галузі економіки з високооплачуваними робочими місцями; де дорослі особи зайняті у бюджетному секторі економіки і отримують низькі зарплати; г) де є безробітна(і) особа(и); хронічно бідних.

Запропоновано дитячу бідність розглядати як порушення гарантованих Конституцією України і міжнародними нормативно-правовими актами прав дитини через незабезпечення умов, необхідних для повноцінного і здорового життя дітей в Україні.

Виокремлено форми її депривацій, до яких віднесено неможливість купувати необхідні товари і послуги; недоступність медичного обслуговування та освіти; недоступність чистої води та санітарних умов; відсутність доступу до технологій, підключення до Інтернету та електроенергії; недостатній рівень фізичної безпеки; відсутність можливостей для підвищення якості життя та саморозвитку.

Проаналізовано міжнародні та вітчизняні нормативно-правових акти, спрямовані на попередження і подолання дитячої бідності; сформовано висновок про невиконання взятих на себе зобов'язань нашої держави щодо гарантування забезпечення умов, необхідних для повноцінного і здорового життя дітей в Україні.

До детермінантів дитячої бідності віднесено загальні і спеціальні. Наведено їх перелік.

Запропоновано враховувати визначені детермінанти дитячої бідності під час розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, нормативно-правових актів, спрямованих на її подолання, що сприятиме формуванню комплексного науково-обґрунтованого підходу до подолання дитячої бідності в країні та її превенції.

Ключові слова: дитяча бідність, депривації, доступ до медичних послуг, доступ до освітніх послуг, соціальні пільги, сім'ї з дітьми, порушення прав дітей, детермінанти бідності.

Постановка проблеми. На порушення прав дітей, пов'язаних з недоступністю до матеріальних і соціально-економічних благ, що забезпечують фізичні та соціальні потреби дитини, необхідні для їхнього повноцінного і здорового життя, почали активно звертати увагу науковці та практики, починаючи з 2014 року, коли було зафіксовано зростання рівня бідності в Україні [1] і появу її нових форм [2, с. 13–15]. У працях науковців було звернуто увагу на те, що бідність в Україні пов'язана не тільки з безробіттям, як у країнах, що розвиваються, але й з низькими стандартами оплати праці передусім у бюджетному секторі економіки, де щомісячна заробітна плата становить від 6 до 10 тис. грн, а таких, за даними Пенсійного фонду України, понад 53% [3]. Зазвичай це лікарі, вчителі, вчені, працівники культури, заробітна плата яких подекуди нижче за мінімальну заробітну плату, яка з квітня 2024 року становить 8 тис. грн на місяць [4], а в попередні роки була ще меншою. Окрім того, загальний прожитковий мінімум, від якого залежить розмір окремих видів державної допомоги і який у 2024 році становить 2 920 грн. [4], а в попередні роки ще менше, не

дає змоги забезпечити фізичні та соціальні потреби людини, необхідні для її повноцінного і здорового життя. До цієї групи слід віднести пенсіонерів, студентів, людей з інвалідністю, багатодітні і неповні сім'ї, біженців, переселенців тощо.

Діти традиційно є найбільш вразливою до бідності категорією населення в Україні. Станом на 2019 рік рівень абсолютної бідності сімей з дітьми в Україні складав 47,3% [5]. У 2023 році збільшився до 65,2% [6, с. 2, 5]. Для порівняння: у 2019 році рівень бідності в сім'ях без дітей був на рівні 34,3% [5], у 2023 році збільшився до 48,3% [6, с. 5]. Найвищі рівні бідності притаманні багатодітним родинам (з трьома та більше дітьми): у 2019 році 59,7% з них були бідними за відносним критерієм, у 2023 році показник збільшився до 78,6%. Бідних за абсолютним критерієм у 2019 році було 81,2%, а у 2023 році стало 94,8% [5, с. 8].

З огляду на наведене можемо говорити про значний негативний вплив війни на дітей. Проте не тільки війна вплинула на показники дитячої бідності, але й помилки у здійснених реформах. На думку багатьох учених і фахівців Світового банку, унаслідок війни, корупції країна повернулася на рівень бідності 2001 року, втративши 20 років [7, с. 138].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема бідності як порушення прав дитини досліджувалась в різні часи, проте особливої актуальності вона набуває з 2014 року, коли збільшується відсоток бідності в Україні. Проблеми бідності в Україні досліджували у своїх роботах В.І. Тимошенко [7], Н.М. Войтович, Б.Б. Бричка [8]. Бідність сільських дітей в Україні досліджувалась у роботах Ю.Л. Когатько [9], Р.М. Ключник [10]. Аналіз нових форм бідності, їхні основні прояви та оцінку масштабів явища досліджував у своїй роботі Л.М. Черенько [2]. Окремі дослідження, присвячені аналізу стану бідності і нерівних можливостей дітей в Україні, були проведені у 2021 році на замовлення Представництва Дитячого фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ) [5], у 2022 році експертами Партнерства «Кожній дитині» на виконання завдань проекту «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» було підготовлено аналітичний звіт [11] і звіт «Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів» [12]. Проте, незважаючи на численні дослідження, комплексного аналізу тенденцій дитячої бідності в Україні не було проведено, як і не виокремлено її детермінанти.

Формулювання цілей. Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу тенденцій дитячої бідності в Україні, міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів, спрямованих на подолання дитячої бідності, а також у визначенні змісту поняття «дитяча бідність», виокремленні форм її депривації і детермінантів.

Виклад основного матеріалу. Бідність включає різні форми депривації: неможливість купувати необхідні товари і сплачувати послуги; недоступність медичного обслуговування та освіти; недоступність чистої води та санітарних умов; недостатній рівень фізичної безпеки; відсутність можливостей для підвищення якості життя та саморозвитку.

Нині ключовою проблемою в Україні є раптова бідність, яка виникла внаслідок війни та, відповідно, різкого погіршення умов життя усього населення. До ознак раптової бідності відносять втрату населенням нерухомого та іншого майна; руйнування будівель, об'єктів соціальної інфраструктури та систем життєзабезпечення; пошкодження транспортної інфраструктури та систем зв'язку та комунікацій; ускладнення забезпечення населення необхідними комунальними послугами, медичними, соціальними та освітніми послугами тощо; економічний занепад та зростання безробіття внаслідок закриття або фізичного знищення підприємств, зниження їхньої потужності, розриву економічних зв'язків; зниження купівельної спроможності населення

внаслідок зменшення реальних доходів; погіршення стану природного довкілля [2, с. 14].

Війна також призвела до так званого зсуву бідності, коли окремі категорії відносно благополучних домогосподарств раптово опинились за межею бідності, а ті домогосподарства, які вже перебували за межею бідності до війни, опинилися за межею крайньої бідності, тобто наразі перебувають на межі виживання.

Отже, значного негативного впливу зазнали домогосподарства, які традиційно мали високу вразливість до бідності. Це домогосподарства з дітьми з інвалідністю; домогосподарства з трьома та більше дітьми; домогосподарства з одним дорослим і дитиною (дітьми); домогосподарства з дітьми до трьох років, а також домогосподарства, які найбільше постраждали внаслідок війни. Це домогосподарства, які найбільш гостро відчували наслідки війни (які лишилися членів родини, житла, майна, доступу до базових послуг); домогосподарства з дітьми, які перебувають на деокупованих територіях, прифронтових територіях, територіях, що постійно зазнають обстрілів; домогосподарства з дітьми, які найбільш страждають від відсутності базових комунальних послуг; домогосподарства з дітьми, які є внутрішньо переміщеними [13, с. 4].

Окремо зазначимо, що домогосподарства без дітей є менш вразливими до бідності, ніж домогосподарства з дітьми. На рис. 1 представлені дані 2021–2024 років.

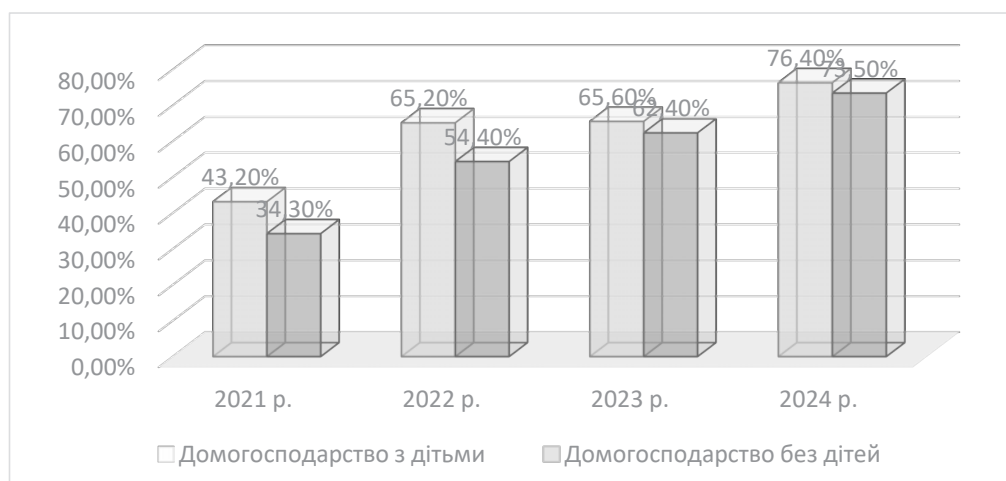

Рис. 1. Рівень бідності в домогосподарствах з дітьми та без

(Джерело: складено автором)

Також варто звернути увагу на те, що найменш уразливими є домогосподарства з дорослими і однією дитиною. Натомість найбільш уразливими до бідності є домогосподарства з трьома та більше дітьми. На рис. 2 нами показано рівень бідності в різних типах домогосподарств з дітьми протягом 2021–2024 років. Також акцентуємо увагу на негативній динаміці збільшення рівня бідності домогосподарств з дітьми протягом дії воєнного стану.

З огляду на наведене можемо говорити про значний негативний вплив війни на дітей. Проте не тільки війна вплинула на показники дитячої бідності. Йдеться про неефективну систему державної соціальної підтримки вразливих до бідності сімей з дітьми, яка була сформована і діяла ще до війни. Більш детальний аналіз такої системи здійснено нами у попередніх працях [14; 15; 16]. Доводиться констатувати, що істотних змін вона не зазнала і суттєво не впливає на зменшення рівня бідності в країні. До прикладу розглянемо п'ять державних програм соціальних виплат: допомогу під час народження дитини; допомогу самотнім матерям; допомогу малозабезпеченим сім'ям; субсидію на житлово-комунальні послуги та паливо (житлову субсидію); соціальні пільги.

РІВЕНЬ БІДНОСТІ В РІЗНИХ ТИПАХ ДОМОГОСПОДАРСТВ З ДІТЬМИ

2021-2024 рр.

Тип домогосподарства	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Один дорослий з дітьми	39,4	67,9	70,6	87,2
Двоє дорослих з однією дитиною	31,4	57,1	56,8	82,4
Двоє дорослих із двома дітьми	50,2	66,7	66,2	86,3
Двоє дорослих із трьома і більше дітьми	53,4	77,0	77,1	93,5
Троє або більше дорослих з дітьми	51,6	71,1	72,2	89,7
Домогосподарства з дітьми, де є принаймні один безробітний	68,4	80,8	81,0	91,3
Домогосподарства з дітьми до 3 років	43,8	64,8	63,7	94,1
Домогосподарства з трьома та більше дітьми	67,2	84,7	84,8	98,2
Домогосподарства з дітьми	43,2	65,2	65,6	76,4

Рис. 2. Рівень бідності в різних типах домогосподарств з дітьми

(Джерело: складено автором)

Варто зазначити, що серед програм соціальних виплат у 2021 році найбільш вартісною та поширеною серед населення була програма житлових субсидій – вона коштувала державі понад 30,5 млрд грн у 2021 році і охоплювала більше 2 млн домогосподарств, тобто кожне 7 домогосподарство отримувало цей вид соціальної підтримки. Водночас ця програма мало впливала на масштаби бідності в країні: у разі гіпотетичної відміни програми, за оцінками експертів, рівень бідності зріс би по країні з 39,1% до 40,2% у 2021 році [6].

Допомогу малозабезпеченим сім'ям у 2021 році отримували 515 млн сімей. Водночас, незважаючи на адресність, програма також не впливала на масштаби бідності в країні: у разі її відміни рівень бідності, за оцінками експертів, міг зрости з 39,1% до 39,3%. Водночас вона є важливою для безпосередніх отримувачів. У разі відміни виплат рівень бідності у таких сім'ях зріс би з 82,2% до 98,1% [6].

Стосовно допомоги на дітей одиноким матерям, то така виплата також не впливала на показники бідності по країні і отримувачі також не відчували її позитивного впливу. Рівень бідності у випадку її відміни сягнув би із 76% до 78% [6].

Допомога під час народження дитини має універсальний принцип надання. Вона охоплювала у 2021 році 7,2% домогосподарств, де проживала дитина віком до 3-х років. Така допомога вартувала державі понад 12,6 млрд грн на рік. Нині вона становить 41 280 грн. Перша виплата становить 10 320 грн, а потім батькам виплачують по 860 грн щомісяця. Така виплата також є сумнівною щодо впливу на рівень бідності сімей з дітьми до трьох років. Такі сім'ї, як ми зазначали вище на рис. 2, потрапляють у категорію бідних.

Нині у Верховній Раді України зареєстровано два законопроекти (12184-1 і 12184-2), автори яких пропонують підвищити виплати під час народження дітей у 2,5 рази, аргументуючи необхідність у збільшенні виплат зростаючими темпами бідності, високими показниками смертності і низькими показниками народжуваності [17].

Найгірші результати демонструють соціальні пільги. Ними у 2021 році було охоплено 2,5 млн домогосподарств, в яких мешкав принаймні один пільговик, що використовував своє право на пільгу. У 2021 році домогосподарства отримали пільг на 12,6 млрд грн, з яких лише 7,7% потрапили до найбіднішого населення. Серед отримувачів пільг рівень бідності є нижчим за середній по країні показник (35,0% проти 39,1%). У разі відміни програми показник зріс би з фактичних 35,0% лише до 36,5% [6].

Водночас варто відзначити, що ці програми мають вкрай низький рівень охоплення, тож не справляють позитивних ефектів на суспільство загалом і зниження показників дитячої бідності зокрема. Основна проблема системи соціальних виплат в Україні – це недостатній рівень підтримки найбільш нужденних на фоні значного охоплення населення різними соціальними програмами.

Також варто відзначити, що частина вразливих сімей, які дійсно потребують допомоги, залишаються поза системою через низьку поінформованість або неспроможність з різних причин сформувати пакет необхідних документів, або з інших причин працівники соціальних служб не можуть залучити їх до програми соціальних допомог (інколи правила програми містять певні обмеження, які не дозволяють сім'ї отримати виплати, наприклад, щодо земельної ділянки у власності або іншого майна).

Серед депривацій дитячої бідності слід виокремити і обмеженість доступу до медичних послуг.

Як ми вже відзначали, з 2014 року з'явилась така форма бідності, як медична. Ми пропонуємо розглядати її як порушення гарантованих Конституцією України прав людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування через відсутність можливості отримати необхідні медичні послуги, медичну допомогу, послуги медичного страхування, а також придбати необхідні медикаменти і медичне приладдя.

На рис. 3 нами представлено показники в розрізі сімей з дітьми, які через брак коштів, інфраструктурну недоступність медичних закладів не змогли отримати медичні послуги або пройти медичне обстеження.

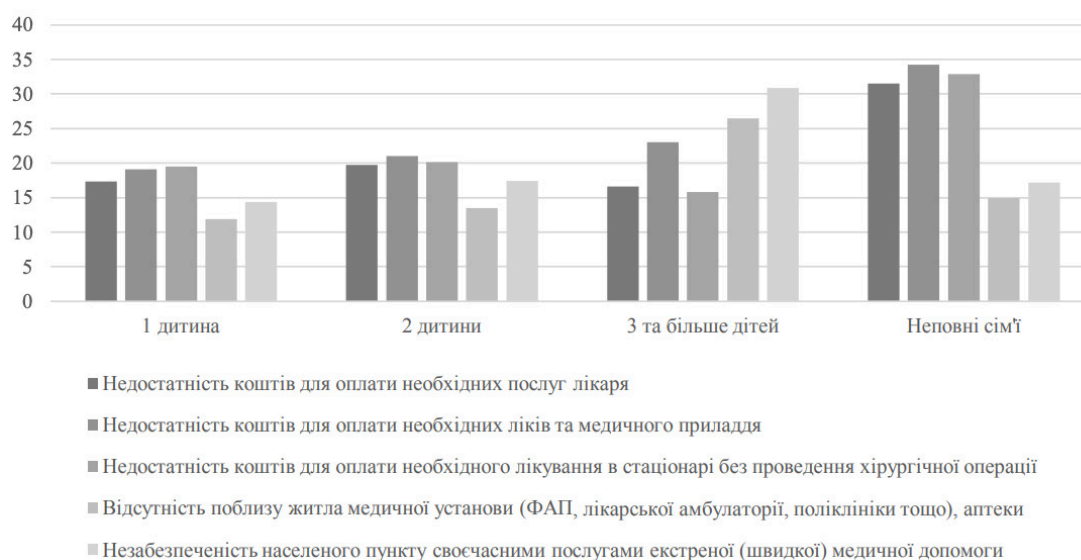

Рис. 3. Частка домогосподарств з дітьми, що потерпали через недостатність коштів на оплату послуг та відсутність медичних закладів 2021 р.

(Джерело: складено автором)

Виходячи з цих даних, доходимо висновку, що найбільш вразливими є багатодітні і неповні сім'ї, які позбавлені доступу до медичних послуг через медичну бідність.

Також відчувається суттєва різниця у доступі до медичних послуг між містом і селом. В сільських населених пунктах частка домогосподарств, що не мали поблизу медичного закладу, була в 4,9 рази (29,6%) вища, ніж у містах (6,0%); страждали через незабезпеченість швидкою допомогою у селах – у 8,9 рази (39,2%) проти (4,4%) у містах. До відсутності поблизу житла медичної установи варто також додати брак обладнання і відповідних фахівців найближчої лікарні. [9, с. 95].

Причинами медичної бідності є також недофінансування галузі. Нами проаналізовано динаміку та структуру видатків у сфері охорони здоров'я протягом 2017–2024 років. На підставі аналізу встановлено, що галузь була в меншому пріоритеті державного бюджету, ніж розвиток економічної інфраструктури, безпека та судова влада протягом 2017–2021 років, і з 2022 по 2024 роки [18; 19] спостерігається несуттєве збільшення видатків: з 3,9% у 2021 році до 4,73% у 2024 році [18]. Підтвердженням недостатності наявного фінансування медицини є рекомендація Всесвітньої організації охорони здоров'я, згідно з якою витрати на медицину повинні становити не менше 5% ВВП країни [20]. Нині в Україні такі витрати становлять 2,3% [21].

Наступною формою депривації є обмеження доступу до освітніх послуг. За час війни 3 145 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 415 з них зруйновано повністю [6]. Нині освіта більшості дітей в Україні залежить від доступності та якості онлайн-навчання. Проте відсутність доступу до технологій, підключення до Інтернету та електроенергії означає, що багато учнів не мають доступу до освіти.

З урахуванням зазначеного слід констатувати, що, незважаючи на те, що в Україні навіть під час активної фази війни навчальний процес продовжувався, якість освіти може суттєво погіршитися, що разом з наслідками COVID-19 являтиме собою серйозну проблему у повоєнний період.

Особливої уваги потребують вразливі категорії дітей, які більшою мірою страждають від неможливості відвідувати школи, ніж їхні однолітки з кращими умовами життя та доступом до дистанційного навчання. За результатами досліджень Європейської комісії, до категорій дітей, вразливих до виникнення освітніх втрат, належать такі:

- діти з особливими освітніми потребами;
- діти з низьким соціально-економічним статусом;
- діти, які мають статус мігрантів [6].

Окремо звертаємо увагу на так званих неврахованих дітей, які не враховуються під час обстеження домогосподарств, проте впливають на реальні показники дитячої бідності. Це:

– діти, які проживають (перебувають) в інституційних установах (дитячих будинках, школах-інтернатах для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, будинках-інтернатах для інвалідів, монастирях, установах виконання покарань тощо) – у 2020 році нараховувалось 96 577 таких дітей, у 2022 році – 104 729 [12, с. 11], з початком повномасштабного вторгнення реальна статистика перебування таких дітей в цих закладах відсутня;

– діти вулиці – за даними офіційної статистики, на вулиці жили у 2021 році 10–12 тис. дітей, [5, с. 36], за 2024 рік дані відсутні, можна точно сказати лише те, що їх стало значно більше;

- діти, які перебувають в особливо складних життєвих обставинах;
- діти, які перебувають на непідконтрольній території;
- діти, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Акцентуємо увагу на тому, що, ратифікувавши Конвенцію про права дитини у 1991 році, Україна взяла на себе низку зобов'язань щодо забезпечення прав дитини [22]. Наприклад, зобов'язалась забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя (ч. 2 ст. 3 Конвенції).

Ратифікувавши Європейську соціальну хартію у 2006 році [23], наша держава взяла на себе зобов'язання здійснювати захист від бідності та соціального відчуження. Приєдналась до схвалених на Саміті ООН у вересні 2015 року до Цілей сталого розвитку (2015–2030 роки), серед яких першою було визначено подолання бідності. Усвідомлюючи показники бідності, Уряд України своїм розпорядженням затвердив у 2016 році Стратегію подолання бідності [24]. У ній було виокремлено основні напрями, визначено механізми запобігання бідності в Україні та основні завдання з розв'язання цієї проблеми

до 2020 року. Варто зазначити, що про дитячу бідність у цьому нормативному акті не йшлося і відповідних конкретних завдань з її подолання не було запропоновано.

На вжиття заходів з реалізації Стратегії подолання бідності у 2017 році було розроблено і затверджено Методику комплексної оцінки бідності [25].

Методика передбачає визначення трьох груп критеріїв оцінки бідності. Законодавцем було зазначено, що наявність у домогосподарства через нестачу коштів чотирьох з дев'яти ознак депривації свідчить про бідність таких домогосподарств. Аналіз наведених у Методиці ознак депривації не враховує медичну бідність. Очевидним є те, що у Методиці використано методологію Європейського Союзу, а в країнах ЄС діє модель медичного страхування, тому поняття медичної бідності у них відсутнє. На нашу думку, медична бідність включає різні форми депривації. До них ми відносимо неможливість відвідати лікаря через високу вартість медичних послуг; відвідати лікаря (фахівця відповідного профілю) через брак медичного персоналу; купити необхідні медикаменти і медичне приладдя; пройти медичне обстеження; отримати лікувальні процедури; пройти лікування в стаціонарі; недоступність послуг екстреної (швидкої) медичної допомоги; інфраструктурну недоступність медичних послуг через відсутність поблизу житла медичних установ (поліклініки, ФАП, амбулаторії, аптек).

Отже, деприваційна бідність безпосередньо вказує на позбавлення дітей необхідних товарів та послуг, що потрібні для підтримання життя на рівні мінімальних суспільних стандартів. У 2021 році приблизно кожна шоста дитина потерпала від нестачі в сім'ї коштів на споживання м'ясних страв, риби, а також на придбання за потреби нового одягу та взуття. Кожна десята дитина в містах потерпала від украй недостатньої житлової площі (менш ніж 5 м² на особу). Інфраструктурні проблеми відчували на собі переважно сільські діти. Відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншими населеними пунктами особливо непокоїла сільських дітей (21,9%). Міські діти натомість страждали і продовжують страждати від екологічних проблем, зокрема забруднення, вугільного пилу. Нині ці показники є ще гіршими.

Потрібно також відзначити, що у 2021 році 33% домогосподарств з дітьми перебували у стані матеріальної депривації, 19% домогосподарств з дітьми – у стані глибокої депривації. У 2023 році перший показник збільшився до 51,6%, а другий – до 38%. Також є різниця між містом і селом: 58,8% проти 47,9% [26]. На рис. 4 нами наведено показники 2024 року.

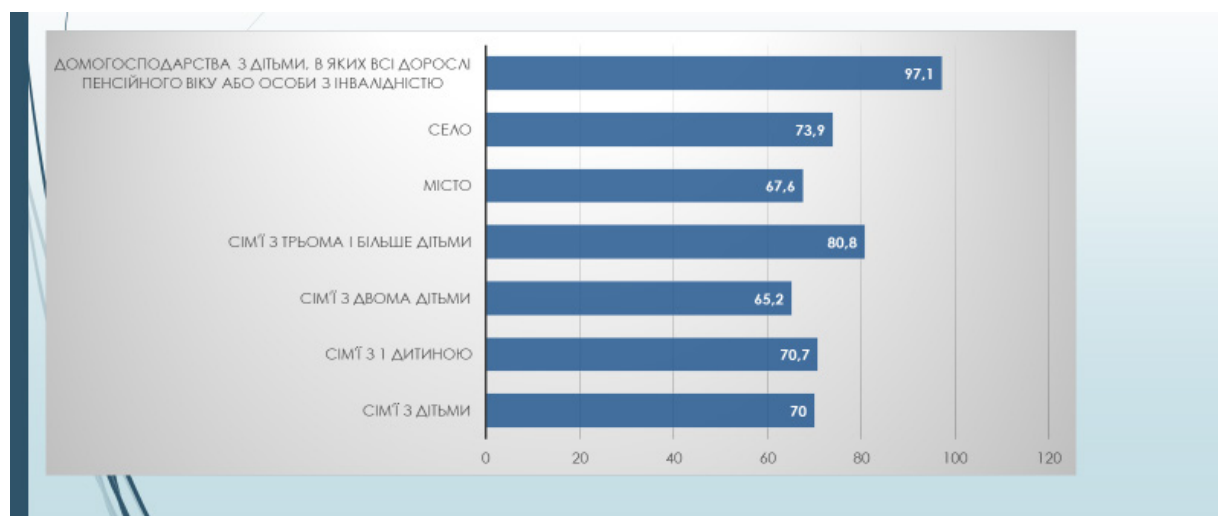

Рис. 4. Рівень матеріальної депривації дітей, 2024 рік

(Джерело: дані вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств, проведеного Міністерством соціальної політики України)

Як видно з наведених на рис. 4 даних, показники значно погіршилися порівняно з попередніми роками.

Висновки. Виходячи з наведеного, можемо дійти висновків, що показники дитячої бідності значно вище у сім'ях багатодітних (з трьома і більше дітьми); неповних; молодих (які мають дітей до 3-х років); внутрішніх переселенців; які проживають у певних регіонах: а) сільській місцевості; б) де найвища частка дітей у складі населення; в) мало поширені сучасні галузі економіки з високооплачуваними робочими місцями; де дорослі особи працюють в бюджетному секторі економіки і отримують низькі зарплати; г) де є безробітна(і) особа(и); хронічно бідних.

Дитяча бідність включає різні форми депривації, а саме: неможливість купувати необхідні товари і послуги; недоступність медичного обслуговування та освіти; недоступність чистої води та санітарних умов; відсутність доступу до технологій, підключення до Інтернету та електроенергії; недостатній рівень фізичної безпеки; відсутність можливостей для підвищення якості життя та саморозвитку.

До детермінантів дитячої бідності відносимо загальні і спеціальні. До загальних, на нашу думку, слід віднести воєнний стан; велику кількість внутрішньо переміщених осіб і руйнування інфраструктури; стагнацію економіки; інфляцію; корупцію; фіскальний тиск на бізнес; відсутність робочих місць і високий рівень безробіття; мінімальні видатки на соціальну сферу; суттєво занижений прожитковий мінімум, який не забезпечує мінімальних споживчих потреб; низькі стандарти оплати праці для працівників бюджетної сфери; неефективне (практично відсутнє) правове регулювання проблеми превентивності й усунення бідності; невиконання зобов'язань держави щодо забезпечення права на захист від бідності та соціального відчуження.

До спеціальних належать неефективність соціального захисту окремих категорій сімей (багатодітних, неповних, з дітьми з інвалідністю); мінімальні державні видатки на фінансування інституційних установ; відсутність доступу до технологій, підключення до Інтернету та електроенергії; недоступність чистої води та санітарних умов; відсутність можливостей для підвищення якості життя та саморозвитку; велика різниця у доступі до базових послуг між містом і селом; недостатність коштів на придбання продуктів харчування, одягу і взуття; інфраструктурна недоступність освітніх, медичних закладів; недостатність житлової площі; висока вартість медичних послуг і ліків; висока вартість шкільного одягу і канцтоварів.

Пропонуємо дитячу бідність розглядати як порушення гарантованих Конституцією України і міжнародними нормативно-правовими актами прав дитини через незабезпечення умов, необхідних для її повноцінного і здорового життя.

Врахування детермінантів дитячої бідності під час розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, нормативно-правових актів, спрямованих на її подолання, сприятиме, на нашу думку, формуванню комплексного науково обґрунтованого підходу до подолання дитячої бідності в країні та її превенції.

Перспективним напрямом дослідження видається комплексне дослідження напрямів превенції та подолання бідності як основи подальшої державної Стратегії подолання бідності, а також удосконалення Методики комплексної оцінки бідності з урахуванням таких форм депривації, як дитяча й медична.

Використані джерела:

1. Як змінювався рівень бідності в Україні. *Слово і діло*. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini> (дата звернення: 10.12.2024).

2. Черенько Л.М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 1. С. 11-21.

3. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2023 році. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_PFU_2023_.pdf (дата звернення: 09.12.2024).

4. Мінімальна зарплата, прожитковий мінімум та інші важливі показники 2024 року. *Системи для бізнесу*. URL: <https://sys2biz.com.ua/news/minimalna-zarplata-prozhytkoviy-minimum-ta-inshi-vazhlyvi-pokaznyky-2024-roku> (дата звернення: 09.12.2024).

5. Бідність та нерівні можливості дітей в Україні (2021) Звіт Представництва Дитячого фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ). URL: <https://idss.org.ua/arhiv/FINAL-poverty-report-UA-web.pdf>.

6. Дитяча бідність: прогнози оцінки впливу війни на стан домогосподарств з дітьми. Квітень 2023. 10 с. URL: <https://idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Brief%202023%20ukr.pdf> (дата звернення: 09.12.2024).

7. Тимошенко В.І. Несправедливість і бідність як загроза національній безпеці України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2024. Серія: ПРАВО. Вип. 82. Ч. 1. С. 135–140. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.19>.

8. Войтович Н.М., Бричка Б.Б. Бідність в Україні: історико-економічний аналіз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. Серія: Історичні науки. Т. 33 (72) № 1. С. 14–20. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/1.3>.

9. Когатько Ю.Л. Бідність сільських дітей в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 2 (40). С. 89–102. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2020.02.089>.

10. Ключник Р.М. Наслідки бідності для особистості і суспільства. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2022. № 2 (33). С. 50–61. DOI [10.32342/2074-5362-2022-2-33-4](https://doi.org/10.32342/2074-5362-2022-2-33-4).

11. Аналітичний звіт підготовлений експертами Партнерства «Кожній дитині» на виконання завдань проекту «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни». Київ, 2022. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf (дата звернення: 08.12.2024).

12. Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів. Звіт № 1 (за результатами моніторингу за лютий-червень 2022 року). Київ, 2022. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf (дата звернення: 08.12.2024).

13. Черенько Л.М., Саріогло В.С. Дитяча бідність: вплив війни на стан домогосподарств з дітьми. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/38966/file/Child%20Poverty%20full%20version%206%20April%202023%20ukr.pdf> (дата звернення: 10.12.2024).

14. Чеховська І.В. Соціальний захист одиноких матерів: аналіз основних положень законодавства. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 191–201.

15. Чеховська І.В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження проблем сучасної сімейної політики України. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2010. № 1 (48). С. 229–238.

16. Чеховська І.В. Державна соціальна допомога сім'ям в Україні: аналіз правозастосовної практики. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4. С. 255–261.

17. В Україні планують збільшити виплати при народженні дитини. *Соцпортал*. URL: <https://socportal.info/ua/news/v-ukraini-planuiut-zbilshiti-viplati-pri-narodzhenni-ditini> (дата звернення: 10.12.2024).

18. Державний вебпортал бюджету для громадян. *Open budget*. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=5&year=2024&budgetType=NATIONAL> (дата звернення: 10.12.2024).

19. Бюджетні видатки на охорону здоров'я зростуть до 224 млрд грн у 2022 році. Київ, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/byudzhetni-vidatki-na-ohoronuzdorovya-zrostut-do-224-mlrd-grn-u-2022-roci-roman> (дата звернення: 10.12.2024).

20. Fedorovych I.M. Theoretical and practical principles of realization of health insurance in Ukraine. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. 2017. № 23 (2). P. 76–80.

21. Держбюджет-2024: загальні показники та видатки на охорону здоров'я. *Аптека. Online.ua*. URL: <https://www.apteka.ua/article/681435> (дата звернення: 10.12.2024).

22. Конвенція про права дитини. *База даних (БД) «Законодавство України»* / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.12.2024).

23. Європейська соціальна хартія. *База даних (БД) «Законодавство України»* / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 10.12.2024).

24. Про схвалення Стратегії подолання бідності: Розпорядження Кабінету міністрів України від 16 березня 2016 року № 161-р. База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

25. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18 травня 2017 року № 827/403/507/113/232. База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text> (дата звернення: 10.12.2024).

26. Соціально-економічний стан домогосподарств України (за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року). URL: [https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20\(1\).pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20(1).pdf.pdf) (дата звернення: 10.12.2024).

References:

1. Yak zminiuvavsia riven bidnosti v Ukraini [How the poverty level in Ukraine changed]. *Slovo i dilo. Analytychnyi portal – Word and Deed. Analytical portal*. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2023/05/04/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-bidnosti-ukrayini> [in Ukrainian].

2. Cherenko, L.M. (2015). Novi formy bidnosti v Ukraini: osnovni proiavy ta otsinka masshtabiv yavlyshcha [New forms of poverty in Ukraine: main manifestations and assessment of the scale of the phenomenon]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 1, 11–21 [in Ukrainian].

3. Zvit pro robotu ta vykonannya biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy u 2023 rotsi [Report on the work and execution of the budget of the Pension Fund of Ukraine in 2023]. *Uriadovyi portal – Government portal*. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_PFU_2023.pdf [in Ukrainian].

4. Minimalna zarplata, prozhytkovyi minimum ta inshi vazhlyvi pokaznyky 2024 roku [Minimum wage, subsistence minimum and other important indicators in 2024]. *Systemy dlia biznesu – Systems for business*. Retrieved from: <https://sys2biz.com.ua/news/minimalna-zarplata-prozhytkoviy-minimum-ta-inshi-vazhlyvi-pokaznyky-2024-roku> [in Ukrainian].

5. Bidnist ta nerivni mozhlyvosti ditei v Ukraini (2021) Zvit Predstavnytstva Dytiachoho fondu OON v Ukraini (IuNISEF) [Poverty and unequal opportunities of children in Ukraine (2021) Report of the United Nations Children's Fund in Ukraine (UNICEF)]. Retrieved from: <https://idss.org.ua/arhiv/FINAL-poverty-report-UA-web.pdf> [in Ukrainian]

6. Dytiacha bidnist: prohnozni otsinky vplyvu viiny na stan domohospodarstv z ditmy [Child poverty: projected estimates of the impact of war on the condition of households with children]. April 2023. 10 p. Retrieved from: <https://idss.org.ua/arhiv/Ukraine%20Child%20Poverty%20Brief%202023%20ukr.pdf> [in Ukrainian].

7. Tymoshenko, V.I. (2024). Nespravedlyvist i bidnist yak zahroza natsionalnii bezpetsi Ukrainy [Injustice and poverty as a threat to the national security of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Series PRAVO, 82: part 1, 135–140 [in Ukrainian].

8. Voytovych, N.M., & Brychka, B.B. (2022). Bidnist v Ukraini: istoryko-ekonomichniy analiz [Poverty in Ukraine: historical and economic analysis]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*. 2022. Serii: *Istorychni nauky – Scholarly notes of V.I. Vernadsky TNU*. Series: *Historical Sciences*, 33 (72–1), 14–20 [in Ukrainian].

9. Kogatko, Y.L. (2020). Bidnist silskykh ditei v Ukraini [Poverty of rural children in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and social economy*, 2 (40), 89–102 [in Ukrainian].

10. Klyuchnyk, R.M. (2022). Naslidky bidnosti dlia osobystosti i suspilstva [The consequences of poverty for the individual and society]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European vector of economic development*, 2 (33), 50–61 [in Ukrainian].

11. Analytychnyi zvit pidhotovlenyi ekspertamy Partnerstva «Kozhnii dytyni» na vykonannya zavdan proiektu «Monitorynh potreb ta pidtrymka ditei v umovakh viiny» (2022). [Analytical report

prepared by experts of the Partnership "Every Child" to fulfill the tasks of the project "Monitoring the needs and support of children in war conditions". Kyiv. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf [in Ukrainian].

12. Dity i viina v Ukraini: pro stanovyshe ditei iz simeinykh form vykhovannia ta instytutsiinykh zakladiv. Zvit № 1. (za rezultaty monitoryngu za liutyi-cherven 2022 r.). (2022). [Children and war in Ukraine: on the situation of children from family forms of upbringing and institutional institutions. Report No. 1. (based on the results of monitoring for February-June 2022)]. Kyiv. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf [in Ukrainian].

13. Cherenko, L.M., & Sarioglo, V.S. (2023). Dytiacha bidnist: vplyv viiny na stan domohospodarstv z ditmy [Child poverty: the impact of war on the state of households with children]. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/media/38966/file/Child%20Poverty%20full%20version%206%20April%202023%20ukr.pdf> [in Ukrainian].

14. Chekhovska, I.V. (2017). Sotsialnyi zakhyst odynokyykh materiv: analiz osnovnykh polozhen zakonodavstva [Social protection of single mothers: analysis of the main provisions of the legislation]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka) – International Legal Bulletin: Current Problems of Modernity (Theory and Practice)*, 1 (5), 191–201 [in Ukrainian].

15. Chekhovska, I.V. (2010). Teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennia problem suchasnoi simeinoi polityky Ukrainy [Theoretical and methodological aspects of research into the problems of modern family policy in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo) – Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)*, 1 (48), 229–238 [in Ukrainian].

16. Chekhovska, I.V. (2011). Derzhavna sotsialna dopomoha sim'iam v Ukraini: analiz pravozastosovnoi praktyky [State social assistance to families in Ukraine: analysis of legal practice]. *Universytetski naukovyi zapysky – University scientific notes*, 4, 255–261 [in Ukrainian].

17. V Ukraini planuiut zbilshyty vyplaty pry narodzhenni dytyny [In Ukraine, they plan to increase payments at the birth of a child]. *Socportal*. Retrieved from: <https://socportal.info/ua/news/v-ukraini-planuiut-zbilshyti-viplati-pri-narodzhenni-ditini> [in Ukrainian].

18. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian [State budget web portal for citizens]. *Open budget*. Retrieved from: <https://openbudget.gov.ua/?month=5&year=2024&budgetType=NATIONAL> [in Ukrainian].

19. Biudzhetni vydatky na okhoronu zdorov'ia zrostut do 224 mlrd hrn u 2022 rotsi (2022). [Budget expenditures on health care will increase to 224 billion UAH in 2022]. Kyiv. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/byudzhetni-vidatki-na-okhoronuzdorovya-zrostut-do-224-mlrd-grn-u-2022-roci-roman> [in Ukrainian].

20. Fedorovych, I.M. (2017). Theoretical and practical principles of realization of health insurance in Ukraine. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 23 (2), 76–80 [in English].

21. Derzhbiudzhets-2024: zahalni pokaznyky ta vydatky na okhoronu zdorov'ia [State budget-2024: general indicators and expenditures on health care]. *Apteka. Online.ua*. Retrieved from: <https://www.apteka.ua/article/681435> [in Ukrainian].

22. Konventsiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. *Database (DB) "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada (VR) of Ukraine*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].

23. Yevropeiska sotsialna khartiia [European Social Charter]. *Database (DB) "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada (VR) of Ukraine*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text [in Ukrainian].

24. Pro skhvalennia Stratehii podolannia bidnosti: rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 16.03.2016 r. № 161-r. [On approval of the Poverty Reduction Strategy: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 16.03.2016 No. 161-p.]. *Database (DB) "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada (VR) of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

25. Pro zatverdzhennia Metodyky kompleksnoi otsinky bidnosti: nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy, Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy vid 18.05.2017 r. № 827/403/507/113/232 [On approval of the Methodology for comprehensive poverty assessment: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, the National Academy of Sciences of Ukraine dated 05/18/2017 No. 827/403/507/113/232]. *Database (DB) "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada (VR) of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text> [in Ukrainian].

26. Sotsialno-ekonomichnyistandomohospodarstv Ukrainy (zarezultatamy zahalnoderzhavnoho vybirkovoho obstezhennia sotsialno-ekonomichnoho stanu domohospodarstv (OSED), provedenoho u hrudni 2023 roku-liutomu 2024 roku). [Socio-economic status of households in Ukraine (based on the results of the nationwide sample survey of the socio-economic status of households (SES), conducted in December 2023 – February 2024). Retrieved from: [https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20\(1\).pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20(1).pdf.pdf) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2024

Chekhovska I., Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Civil Law and Procedure of the State Tax University (Irpın, Ukraine)

ANALYSIS OF TRENDS AND DETERMINANTS OF CHILD POVERTY IN UKRAINE

The study conducted a comprehensive analysis of child poverty trends in Ukraine, based on which it was concluded that child poverty rates are significantly higher in families: large families (with three or more children); single-parent families; young families (with children under 3 years old); internally displaced persons; those living in certain regions: a) rural areas; b) where the highest proportion of children in the population; c) where modern sectors of the economy with high-paying jobs are not widespread; where adults work in the budget sector of the economy and receive low salaries; where there are unemployed person(s); chronically poor. It is proposed to consider child poverty as a violation of the rights of the child guaranteed by the Constitution of Ukraine and international regulatory legal acts due to the failure to provide the conditions necessary for a full and healthy life for children in Ukraine.

The forms of its deprivations are identified, which include: the inability to purchase necessary goods and services; unavailability of medical care and education; unavailability of clean water and sanitary conditions; lack of access to technology, Internet connection and electricity; insufficient level of physical security; lack of opportunities to improve the quality of life and self-development.

International and domestic regulatory legal acts aimed at preventing and overcoming child poverty are analyzed; a conclusion is made about the failure to fulfill the obligations undertaken by our state to guarantee the provision of conditions necessary for a full and healthy life for children in Ukraine.

The determinants of child poverty include general and special ones. Their list is given.

It is proposed to take into account the identified determinants of child poverty when developing draft forecast and program documents, draft regulatory legal acts aimed at overcoming it, which will contribute to the formation of a comprehensive scientifically based approach to overcoming child poverty in the country and its prevention.

Key words: poverty, social exclusion, child poverty, deprivation, martial law, access to medical services, access to educational services, state social support, social payments, social benefits, families with children, children, violations of children's rights, determinants of poverty.